

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ НА ЗАСАДАХ ДІАГНОСТИКИ, КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

PROSPECTS FOR IMPROVING THE MANAGEMENT OF SOCIO-ECONOMIC SECURITY OF AGRIBUSINESS SUBJECTS ON THE BASIS OF DIAGNOSTICS, COGNITIVE MODELING

УДК 65.012.8:336

Антошкін В.К.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку і фінансів
Бердянський університет менеджменту
і бізнесу

У статті розглядаються діагностика, когнітивне моделювання як інструменти удосконалення менеджменту соціально-економічної безпеки суб'єктів агробізнесу на перспективу. Обґрунтовано етапи когнітивного аналізу соціально-економічної безпеки суб'єктів агробізнесу. Визначено класифікаційні ознаки методів прогнозування.

Ключові слова: суб'єкти агробізнесу, менеджмент, соціально-економічна безпека, діагностика, когнітивне моделювання, удосконалення, перспективи.

В статье рассматриваются диагностика, когнитивное моделирование как инструменты совершенствования менеджмента социально-экономической безопасности субъектов агробизнеса на перспективу. Обоснованы этапы когнитивного анализа

социально-экономической безопасности субъектов агробизнеса. Определены классификационные признаки методов прогнозирования.

Ключевые слова: субъекты агробизнеса, менеджмент, социально-экономическая безопасность, диагностика, когнитивное моделирование, совершенствование, перспективы.

The article deals with diagnostics, cognitive modeling as tools for improving the management of socio-economic security of agribusiness subjects in the long run. The stages of cognitive analysis of socio-economic security of agribusiness subjects are substantiated. The classification signs of forecasting methods are determined.

Key words: agribusiness subjects, management, socioeconomic safety, diagnostics, cognitive modeling, improvement, prospects.

Постановка проблеми. Останнім часом під час прийняття управлінських рішень у менеджменті агроутворень знаходять все більше визнання і застосування діагностичні та когнітивні методи моделювання. Вони використовуються під час визначення проблем з вибору перспективних стратегій усіх аспектів їхнього розвитку на першій стадії аналізу. Діагностика соціально-економічної безпеки аграрних підприємств (агроутворень, суб'єктів агробізнесу) у найбільш формалізованому вигляді включає в себе визначення проблем (загроз) безпеці, їх ранжування, а потім і діагностику її стану. Таким чином, вона передуює прогнозуванню й плануванню на перспективу, є основою для прийняття управлінських рішень у менеджменті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно зазначити, що діагностиці як предмету досліджень приділено значно більше уваги, ніж когнітивному моделюванню. Вони висвітлювалися у працях В.М. Гейця, М.М. Ігнатенка, М.О. Кизима, Т.С. Клебанової, Л.О. Мармуль, В.В. Нагорного, І.А. Романюк, Н.В. Рунчевої, А.І. Сухорукова, П.А. Фісуненка та ін. Проте як інструменти менеджменту аграрних підприємств, тим більше у плані забезпечення їхньої соціально-економічної безпеки, питання їх ефективного застосування потребують подальших розробок.

Постановка завдання. Мета статті полягає у виявленні особливостей та переваг діагностики, когнітивного моделювання як інструментів удосконалення менеджменту соціально-економічної безпеки суб'єктів агробізнесу на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Діагностика розглядається науковцями та практиками як необхідний етап ідентифікації проблем, які виникають у процесі діяльності підприємств агробізнесу як системних утворень. Вона застосовується в результаті виявлення негативних тенденцій у стані системи – її соціально-економічної безпеки [1, с. 141]. Сутністю цього необхідного етапу в управлінні є аналіз співвідношень параметрів і величин системи і середовища, а також змін цих співвідношень з метою виявлення причин і місця виникнення проблем. У межах управлінського консультування з'явилася і розвивається управлінська діагностика, яка виявляє і формулює завдання, які згодом піддаються вирішенню.

За визначенням Б. Литвака, діагностика являє собою вивчення ознак, що визначають розвиток ситуації, а також дають змогу застосувати превентивні заходи в її розвитку. На думку В. Рапопорта, діагностикою слід вважати управлінську діяльність із виявлення вузьких місць системи. Метою діагностики є вивчення проблеми і виявлення факторів, що впливають на неї, для підтримки управлінських рішень. Інша мета діагностики – вивчення аспектів взаємозв'язку проблем і цілей для розроблення найбільш раціональних способів розвитку господарських систем і визначення наявних можливостей для таких рішень.

Для діагностики рівня соціально-економічної безпеки суб'єктів агробізнесу, виявлення дестабілізуючих факторів та ідентифікації загроз більшість дослідників, як правило, пропонують використання методу зіставлення поточних значень

індикаторів соціально-економічної безпеки з їх пороговими значеннями [2, с. 67]. На нашу думку, цей метод може бути використаний для отримання результатів стану окремих складників соціально-економічної безпеки суб'єктів агробізнесу, але тільки в разі необхідності отримання попередніх даних. Для більш повного і системного аналізу стану соціально-економічної безпеки суб'єктів агробізнесу пропонується використовувати когнітивний підхід до діагностики факторів, що впливають на соціально-економічну безпеку.

Найбільш прийнятним математичним апаратом для дослідження таких складних систем, як соціально-економічна безпека суб'єктів агробізнесу, є когнітивне моделювання, у здійсненні якого використовується системний підхід, тобто сукупність засобів і методів, що дають змогу досліджувати структуру, властивості і функції об'єктів і процесів загалом, представляючи їх як систему зі своїми зв'язками [3, с. 167]. Для встановлення причинно-наслідкових зв'язків у процесі кількісної та якісної оцінки соціально-економічної безпеки суб'єктів агробізнесу, визначення факторів дестабілізації, пошуку раціональних напрямів зниження рівня загроз пропонується використання когнітивного моделювання ситуацій (наприклад, побудова когнітивних карт).

Когнітивний аналіз соціально-економічної безпеки суб'єктів агробізнесу може включати такі етапи, як:

- формування цілей і завдань дослідження;
- вивчення соціально-економічної безпеки суб'єктів агробізнесу з позицій конкретної мети;
- збір, аналіз, систематизацію наявної кількісної та якісної інформації;
- виділення основних взаємозв'язків і ознак, визначення об'єктивних законів (економічних, соціальних, політичних) розвитку ситуації для виділення об'єктивних тенденцій і залежностей;
- визначення умов, вимог і обмежень ситуації;
- виділення соціально-економічних суб'єктів, включених у ситуацію, визначення їхніх інтересів, що дасть змогу визначити можливі зміни в розвитку ситуації і фактори, які можуть піддаватися їхньому впливу;
- визначення механізмів і шляхів реалізації інтересів основних суб'єктів для визначення стратегії.

Прогноз функціонування, тенденцій, стабільності будь-якої суспільно-економічної системи, особливо її безпеки, має величезне значення для процесу управління [4, с. 179]. Така складна система повинна бути готова до можливих наслідків подій, що відбуваються, до оцінки правильності прийнятих рішень з управління системою, мінімізації негативних наслідків та використання позитивних тенденцій для цілей посилення безпеки.

Прогноз являє собою науково обґрунтований висновок про можливий стан об'єкта в коротко- або довгостроковому періоді часу, дає змогу побачити альтернативні шляхи розвитку ситуації. Найбільш коротке сутнісне визначення прогнозу належить Е. Янчу, його зміст полягає в тому, що прогноз дає імовірне бачення майбутнього з деяким досить високим ступенем достовірності. Наука налічує велику кількість методів прогнозування, однак «базових» методів, які являють собою усталені способи дослідження, набагато менше.

Необхідно відзначити, що забезпечити високий ступінь достовірності прогнозу не може не один метод прогнозування, використовуваний сам по собі. Однак у поєднанні з іншими методами він може бути ефективним, при цьому можливі недоліки і переваги методів компенсують одне одного. Відома трирівнева класифікація методів прогнозування [5, с. 49]. Класифікаційні ознаки виглядають таким чином: повнота охоплення базових методів прогнозування; неперетинання рівнів класифікації; єдність на кожному рівні класифікаційної ознаки; відкритість, або можливість доповнення класифікаційної схеми. Класифікаційними ознаками кожного рівня можуть бути: ступінь формалізації, спосіб отримання інформації, принцип дії.

В економічному прогнозуванні застосовуються як інтуїтивні (евристичні), тобто експертні методи прогнозування, так і формалізовані, тобто фактографічні. Експертні методи ґрунтуються на узагальненні інформації і думок, що надаються фахівцями-експертами [6, с. 141]. Такі методи вимагають глибоких теоретичних і практичних знань та навичок від самих експертів, однак застосовуються досить часто.

Так, на експертних методах оцінки базуються більшість світових рейтингових установ (наприклад, із понад 300 показників, які слугують вихідними даними для складання світового рейтингу конкурентоспроможності країн за версією Всесвітнього Економічного Форуму, 2/3 є експертними). Неструктуровані знання, або інтуїція, допомагають експерту за відсутності фактографічної бази. Такі методи використовуються, як правило, тоді, коли об'єкт прогнозування не піддається фактографічному опису через високі складнощі або непередбачуваності об'єкта, невизначеність одержуваної інформації або її відсутність [7, с. 95].

Оцінки експертів можуть бути колективними або індивідуальними, в економічних дослідженнях застосовують і ті й інші. Найбільш відомі такі колективні методи, як метод Дельфі, «мозковий штурм», або метод колективної генерації ідей, тощо. Колективні методи базуються на тому факті, що колективне мислення забезпечує, як правило, більш високу точність результату, крім того, в процесі можуть виникати нові продуктивні ідеї. Однак

такі методи відрізняються значним ступенем суб'єктивності.

Коли можлива числова оцінка показників розвитку системи, а між показниками є формалізація зв'язків, застосовуються фактографічні (формалізовані) методи. При цьому зростає об'єктивність прогнозу, а отже, розширюється його варіабельність. Недоліком фактографічних методів є неможливість урахування багатьох нюансів і тенденцій розвитку системи, що збіднює кінцевий результат.

Формалізовані методи найчастіше ділять на чотири групи: екстраполяційні (метод ковзних середніх, екстраполяції трендів, експоненціального згладжування та ін.), асоціативні (імітаційне моделювання та ін.), системно-структурні (матричне моделювання, системний і морфологічний аналіз, регресійні та економетричні методи та ін.), методи випереджаючої інформації (аналіз динаміки патентної інформації і потоків публікацій та ін.) [8, с. 347]. Найбільш освоєними в практичному прогнозуванні є екстраполяційні методи, що складаються з двох етапів: узагальнення даних за певний період і створення моделі процесу на його основі, а потім – прогноз, коли з використанням знайденої закономірності знаходиться очікуване значення ознаки.

На нашу думку, прогноз розвитку систем із найбільшим ступенем ймовірності уможливило комбінування різних методів, що видається особливо актуальним у разі дослідження таких складних систем, як соціально-економічна безпека агроформувань. Таке прогнозне дослідження можна здійснювати за допомогою трендового (методи екстраполяції) й кореляційно-регресійного аналізу, що дає змогу ідентифікувати і кількісно визначити причинно-наслідкові зв'язки між рівнем безпеки і низкою факторів, які мають на неї істотний вплив. Необхідно відзначити як можливість, що під час розроблення прогнозу для різних складників соціально-економічної безпеки можуть бути використані різні поєднання методів [9, с. 62].

Перелік основних напрямів удосконалення управління підвищенням соціально-економічної безпеки суб'єктів агробізнесу був би неповним без пояснень особливої ролі інституційного фактора. В Україні сформована загальна система забезпечення національної безпеки, яка включає: головний законодавчий орган – Верховну Раду; органи, що здійснюють державне управління загальної компетенції – Кабінет Міністрів, державні адміністрації всіх рівнів; органи спеціальної компетенції – міністерства: внутрішніх справ, оборони, юстиції, Раду національної безпеки й оборони, спеціальні служби Міністерства закордонних справ, Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій; правоохоронні органи – прокуратуру, адвокатуру, Конституційний Суд, суди загальної юрисдикції та ін.

Саме ці органи, профільне міністерство, документи, що регламентують їхню діяльність,

значною мірою містять звернення до особливої ролі агроутворень у створенні основ для національної безпеки і її важливої частини – продовольчої, проте дещо менше уваги приділяється порядку забезпечення їх соціально-економічної безпеки – збереженню робочих місць, сфері прикладання праці на селі, відтворенню сільської інфраструктури й раціональному використанню та збереженню природних агресурсів [10, с. 51].

Висновки з проведеного дослідження. Відсутність виваженої й послідовної політики безпеки на мікро-, мезо- та макрорівнях організації й управління агросфери, заснованої на стратегії, керованій і контрольованій з опорою на сильну інституційну базу, дає змогу в її соціально-економічній безпеці загалом доминувати інтересам великого приватного агробізнесу. Незбалансованість інтересів агрохолдингів та агрокорпорацій, середніх і малих суб'єктів господарювання, державних інтересів неминуче призводить до зниження рівня соціально-економічної безпеки сільських територій, регіонів, країни.

Соціально-економічна безпека суб'єктів агробізнесу, отже, має передбачати ефективне функціонування систем життєзабезпечення територій їх розміщення (фінанси, зв'язок, житлово-комунальне господарство, логістика та ін. інфраструктура), безперебійне виробництво необхідних матеріальних благ, позитивні демографічні зміни, створення та відтворення всіх необхідних умов для діяльності сільського населення, дбайливе ставлення до ресурсів регіону, виробничо-інноваційний та інформаційний прогрес тощо. Вказана сукупність також є системною, що вимагає такого ж системного впливу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Геєць В.М., Кизим М.О., Клебанова Т.С. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство. Харків: ВД «ИНЖЭК», 2006. 240 с.
2. Мороз О.В., Карачина Н.П., Шиян А.А. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства. Вінниця: ВНТУ, 2011. 241 с.
3. Рунчева Н.В. Управління розвитком корпоративних відносин в аграрній сфері економіки. Херсон: Айлант, 2017. 362 с.
4. Шевченко І. Особливості формування економічної безпеки підприємства. Наука молода. 2010. № 10. С. 178–181.
5. Мармуль Л.О., Величко Т.Г., Рогатина Л.П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2(34). С. 47–51.
6. Фісуненко П.А., Нагорний В.В., Левченко В.Ф. Сучасні підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства. Економічний простір. 2008. № 20/1. С. 139–144.

7. Ігнатенко М.М. Планування і прогнозування соціальної відповідальності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки. Агросвіт. № 17. 2015. С. 31–37.

8. Мігус І. П. Теоретико-методологічні підходи до класифікації загроз економічній безпеці суб'єктів господарювання. Сучасні перспективи розвитку системи економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання: монографія / І. П. Мігус, О. С. Гордієнко. Черкаси : ТОВ «МАКЛАУТ», 2012. С. 342–353.

9. Романюк І.А. Нові чинники та концепції здійснення інтенсифікації сільського господарства. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 4 (36). С. 60–63.

10. Сухоруков А.І. Методологія оцінки рівня економічної безпеки. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2008. № 1. С. 49–55.

REFERENCES:

1. Heyets' V.M., Kyzym M.O., Klebanova T.S. (2010) Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky: derzhava, rehion, pidpryyemstvo [Modeling of economic security: state, region, enterprise]. Kharkiv: VD YNZHĚK. (in Ukrainian)

2. Moroz O.V., Karachyna N.P., Shyyan A.A. (2011) Kontseptsiya ekonomichnoyi bezpeky suchasnoho pidpryyemstva [Concept of economic security of a modern enterprise]. Vinnytsya: VNTU. (in Ukrainian)

3. Runcheva N.V. (2017) Upravlinnya rozvytkom korporatyvnykh vidnosyn v ahrarniy sferi ekonomiky [Management of the development of corporate relations in the agrarian sector of the economy]. Kherson: Aylant. (in Ukrainian)

4. Shevchenko I. (2010) Osoblyvosti formuvannya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Features of the formation of economic security of the enterprise]. Nauka moloda, vol. 10. pp. 178–181.

5. Marmul' L.O., Velychko T.H., Rohatina L.P. (2016) Stratehichne upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu ahrarnykh ta kharchovykh pidpryyemstv [Strategic management of financial and economic safety of agrarian and food enterprises]. Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 2(34). pp. 47–51.

6. Fisunenka P.A., Nahornyy V.V., Levchenko V.F. (2008) Suchasni pidkhody do vyznachennya сутности ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva [Modern approaches to the definition of the essence of economic security of the enterprise]. Ekonomichnyy prostir, vol. 20/1. pp. 139–144.

7. Ihnatenko M.M. (2015) Planuvannya i prohnozuvannya sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky [Planning and forecasting of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy]. Ahrosvit, vol. 17. pp. 31–37.

8. Mihus I. P. (2012) Teoretyko-metodolohichni pidkhody do klasyfikatsiyi zahroz ekonomichniy bezpetsi sub'yektiv hospodaryuvannya [Theoretical and methodological approaches to the classification of threats to economic security of economic entities]. Suchasni perspektyvy rozvytku systemy ekonomichnoyi bezpeky derzhavy ta sub'yektiv hospodaryuvannya [Current prospects for the development of the economic security system of the state and business entities]. Cherkasy : TOV "MAKLAUT", pp. 342–353.

9. Romanyuk I.A. (2016) Novi chynnyky ta kontseptsiyi zdiysnennya intensyfikatsiyi sil'skoho hospodarstva [New factors and concepts for implementing agricultural intensification]. Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, vol. 4 (36). pp. 60–63.

10. Sukhorukov A.I. (2008) Metodolohiya otsinky rivnya ekonomichnoyi bezpeky [Methodology for assessing the level of economic security]. Visnyk Kyivskoho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu, vol. 1. pp. 49–55.

Antoshkin V.K.

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of Accounting and Finance
Berdyansk University of Management and Business

**PROSPECTS FOR IMPROVING THE MANAGEMENT OF SOCIO-ECONOMIC SECURITY
OF AGRIBUSINESS SUBJECTS ON THE BASIS OF DIAGNOSTICS, COGNITIVE MODELING**

Recently, when making managerial decisions in the management of agro-formations, increasingly recognized and applied diagnostic and cognitive methods of modeling. They are used in determining the problems of choosing promising strategies for all aspects of their development at the first stage of the analysis. The diagnosis of socio-economic security of agrarian enterprises (agro-formations, subjects of agribusiness) in the most formalized form includes the definition of problems (threats) to safety, their ranking, and then the actual diagnosis of its condition. Therefore, it is preceded by forecasting and planning for the future, it is the basis for making managerial decisions in management.

The lack of a balanced and consistent security policy at the micro, meso and macro levels of the organization and management of the agrosphere, based on a strategy managed and controlled on the basis of a strong institutional base, allows it to dominate the interests of large private agribusiness in its overall socio-economic security. The imbalance between the interests of agroholdings and agro-corporations, medium and small business entities, and state interests inevitably leads to a decrease in the level of socio-economic security of rural areas, regions, and countries.

The socio-economic security of agribusiness subjects, therefore, should provide for the effective functioning of life support systems for their placement (finance, communications, housing and communal services, logistics, etc.), the uninterrupted production of the necessary material goods, positive demographic changes, creation and reproduction of all the necessary conditions for the activity of the rural population, careful attitude to the resources of the region, production-innovation and information progress, etc. The specified set is also a systemic requires the same systemic exposure.